https://doi.org/10.61308/ATSN1545

Промени във фотосинтетичната активност и продуктивността на твърдата пшеница (*Triticum durum* Desf.) под влияние на някои препарати и различни срокове на сеитба

Петър Николаев Николов*
Институт по почвознание, агротехнологии и защита на растенията „Никола Пушкаров“, ул. “Банско Шосе” 7, 1369, София 1080, Селскостопанска академия, България
*E-mail: *petar_nikolaev_n@mail.bg*

Резюме: През 2019-2021 г. в опитното поле на Института по полски култури, Чирпан е изведен полски опит с твърда пшеница сорт Предел (*Triticum durum* Desf.). Изпитани са 3 срока на сеитба: Ранна сеитба (05 - 10 октомври), Стандартна сеитба (20 - 25 октомври - стандарт) и Късна сеитба (05 - 10 ноември). При ранната сеитба са проучени 2 ретарданта: Серон 480 СЛ - 1 l/ha и Медакс топ - 1 l/ha и 2 инсектицида: Протеус 110 ОД - 625 ml/ha и Магеос - 100 g/ha, както и смесите между тях. При късната сеитба са проучени 2 стимулатора: Натурамин плюс – 1,5 l/ha и Райса микс - 750 ml/ha и 2 листни течни тора: Микс за житни СК – 1,5 l/ha и Тримакс СК – 1,5 l/ha, както и смесите между тях. Тези препарати и торове са внесени след фаза 3 - 4 лист на твърдата пшеница, при т.н. „закриване на посева“. При вариантите от ранната сеитба тази фаза настъпва наесен, а при вариантите от късната сеитба фазата настъпва напролет. Употребата на комбинации от стимулатори и листни торове при късна сеитба на твърда пшеница и на ретарданти и инсектициди при ранна сеитба формира по-голяма листна площ, фотосинтетичен потенциал, биологичен и стопански добив в сравнение с формираната под тяхно влияние при самостоятелното им приложение. Чистата продуктивност на фотосинтезата е най-ниска при вариантите с най-голяма листна маса. Комбинирането на Натурамин плюс, Райса микс, Микс за житни и Тримакс при късна сеитба и комбинирането на Серон, Медакс топ, Протеус и Магеос при ранна сеитба са по-ниски от тези при самостоятелната употреба на тези препарати и торове, както през отделните междуфазни периоди, така и през целия вегетационен период. Жътвеният индекс при комбинациите на стимулатори и листни торове при късна сеитба се изравнява с този при стандартната сеитба и е по-висок в сравнение с този при вариантите от ранната сеитба на твърда пшеница.

Ключови думи: твърда пшеница; листна площ; фотосинтетичен потенциал; чиста продуктивност на фотосинтезата; биологически и стопански добиви; жътвен индекс

Changes in photosynthetic activity and productivity of durum wheat (*Triticum durum* Desf.) under the influence of some preparations and different sowing dates

Petar Nikolaev Nikolov*
Institute of Soil Science, Agrotechnology and Plant Protection „Nikola Pushkarov“ – Sofia, Agricultural Academy, Bulgaria
*E-mail: *petar_nikolaev_n@mail.bg*

Citation: Nikolv, P. (2025). Changes in photosynthetic activity and productivity of durum wheat (*Triticum durum* Desf.) under the influence of some preparations and different sowing dates. *Bulgarian Journal of Crop Science*, *62*(6) 41-49 (Bg).

Abstract: A field experiment with durum wheat variety Predel (*Triticum durum* Desf.) was conducted during the period 2019–2021 at the Field Crops Institute in Chirpan. Three sowing dates were tested: early sowing

(October 5–10), optimal sowing (October 20–25 – standard), and late sowing (November 5–10). In the early sowing treatments, two growth retardants (Ceron 480 SL – 1 l/ha and Medax Top – 1 l/ha) and two insecticides (Proteus 110 OD – 625 ml/ha and Mageos – 100 g/ha), as well as their combinations, were evaluated. In the late sowing treatments, two plant growth stimulants (Naturamin Plus – 1.5 l/ha and Raisa Mix – 750 ml/ha) and two foliar fertilizers (Cereal Mix SC – 1.5 l/ha and Trimax SC – 1.5 l/ha), along with their combinations, were studied. The treatments were applied after the 3rd–4th leaf stage of the crop, known as the „canopy closure" phase. For early sowing variants, this phase occurred in autumn, while for late sowing, it occurred in spring. The use of combinations of stimulants and foliar fertilizers in late sowing of durum wheat and of retardants and insecticides in early sowing forms a larger leaf area, photosynthetic potential, biological and grain yield compared to that formed under their influence in their independent application.The net productivity of photosynthesis is lowest in the variants with the largest leaf mass. The combination of Naturamin plus, Raisa mix, Mix for cereals and Trimaks in late sowing and the combination of Seron, Medax top, Proteus and Mageos in early sowing are lower than those in the individual use of these preparations and fertilizers, both during the individual interphase periods and throughout the entire vegetation period. The harvest index in the combinations of stimulants and foliar fertilizers in late sowing is equal to that in standard sowing and is higher compared to that in the variants of early sowing of durum wheat.

Keywords: durum wheat; leaf area; photosynthetic potential; net photosynthetic productivity; biological and economic yield; harvest index

ВЪВЕДЕНИЕ

Ролята на листата като основни асимилиращи органи на растението е от изключително значение, защото 90 – 95% от биологическият добив се създава в процеса на фотосинтезата. От размера на листната повърхност, бързината на формирането ѝ и продължителността на нейната работа при създадени оптимални условия за развитие на растението, зависи размера на биологичния и стопанския добив (Sharma et. al., 2003; Blandino et. al., 2009; Bobomirzaev and Boboqulov, 2022; Noor et al., 2023). Фотосинтезата е един от най-важните биохимични процеси, определящи продуктивността на растенията, като нейният интензитет и ефективност са в тясна връзка с добивите в земеделските култури (Smith et al., 2019). Способността на растенията да усвояват светлинната енергия и да я трансформират в химическа енергия зависи от различни фактори, включително наличието на хранителни вещества, воден режим, температура и светлинни условия (Grosse-Heilmann et al., 2024).

Ефективното използване на регулатори на растежа и листни торове може значително да повлияе на фотосинтетичната активност и да подобри физиологичното състояние на растенията (Hawkesford and Griffiths, 2019). Различни проучвания показват, че външното приложение на биостимулатори и микроелементи може да повиши съдържанието на хлорофил в листната маса, което води до по-интензивна фотосинтетична дейност и съответно по-високи добиви (Kalaji et al., 2017).

Растежните регулатори и листните торове правилно подбрани и използвани на подходящото ниво на минерално торене, повишават добивите и качеството на получената продукция в случаите, когато класическите методи и средства са слабо ефективни или почти са изчерпани техните възможности (Cabrera-Bosquet et al., 2009). Това се дължи на факта, че през репродуктивната фаза по-богатият хранителен режим осигурява по-продължителна и по-активна фотосинтетична дейност на листния апарат и по-добро снабдяване с хранителни вещества, което води до по-интензивно натрупване на сухо вещество във вегетативните и репродуктивните органи. Тези

различия във формирания биологичен добив се запазват в края на вегетацията през фаза узряване (Franzen et. al., 2008; Halinarz et al., 2018 Kononenko et al., 2020; Zhou et al., 2020)

В допълнение към физиологичните фактори, агротехническите практики, като избор на срокове на сеитба и начин на приложение на торове, играят съществена роля за развитието на културите. Оптималното време на засяване влияе върху продължителността на вегетационния период и способността на растението да натрупва биомаса и продуктивни органи (Ferrise et al., 2012). Изследванията сочат, че късните срокове на сеитба могат да доведат до намаляване на фотосинтетичната активност и биомасата поради по-краткия период за растеж и развитие (Reynolds et al., 2011; Dueriet et al., 2022).

Основавайки се на постиженията на научните изследвания в областта на отглеждането на твърдата пшеница и актуалните потребности от научна и практическа гледна точка е детерминирана основна ЦЕЛ на настоящото изследване: Да се проучат възможностите за преодоляване на неблагоприятните последици извън стандартната сеитба (ранна и късна) на твърдата пшеница чрез прилагане на растежни регулатори, комплексни листни торове и инсектициди.

МАТЕРИАЛ И МЕТОДИ

През 2019-2021 г. в опитното поле на Института по полски култури, Чирпан е изведен полски опит с твърда пшеница сорт Предел (*Triticum durum* Desf.), заложен по блоковия метод, в 4 повторения, с големина на реколтната парцела 15 m^2, след предшественик слънчоглед. Почвеният тип е излужена смолница, слабо запасена с N_2, средно запасена с P_2O_5 и много добре запасена с K_2O. Изпитани са 3 срока на сеитба: Ранна сеитба (05 - 10 октомври), Стандартна сеитба (20 - 25 октомври - стандарт) и Късна сеитба (05 - 10 ноември). При ранната сеитба са проучени 2 ретарданта: Серон 480 СЛ - 1 l/ha и Медакс топ - 1 l/ha и 2 инсектицида: Протеус 110 ОД - 625 ml/ha и Магеос - 100 g/ha, както и смесите между тях. При късната сеитба са проучени 2 стимулатора: Натурамин плюс – 1,5 l/ha и Райса микс - 750 ml/ha и 2 листни течни тора: Микс за житни СК – 1,5 l/ha и Тримакс СК – 1,5 l/ha, както и смесите между тях.

Тези препарати и торове са внесени след фаза 3 - 4 лист на твърдата пшеница, при т.н. „закриване на посева“. При вариантите от ранната сеитба тази фаза настъпва наесен, а при вариантите от късната сеитба фазата настъпва напролет.

Определени са: 1. Динамика на листната площ в m^2/ha по тегловния метод; 2. Фотосинтетичен потенциал на посева - по метода на Nichiporovich, A. (1956, 1961) и изчислен по формулата:

$$ФП = \frac{Л_1+Л_2}{2}Т$$; където:

ФП - фотосинтетичен потенциал в m^2/ha, $Л_1$ и $Л_2$ - листна площ в началото и в края на отчетния перод в m^2/ha, Т - брой на денонощията в отчетния период; 3. Натрупване на суха биомаса в kg/ha - по тегловния метод; 4. Чиста продуктивност на фотосинтезата - по формулата на Briggs et al. (1920):

$$ЧПФ = \frac{Б_2-Б_1}{\frac{Л_1+Л_2}{2}Т}$$; където:

ЧПФ - чиста продуктивност на фотосинтезата в g/m^2ЛП/денонощие (абсолютно суха биомаса в g, образувана от 1 m^2 листна площ средно за 1 денонощие), $Б_1$ и $Б_2$ - абсолютно суха биомаса в началото и в края на отчетния период в g/m^2, $Л_1$ и $Л_2$ - листна площ в началото и в края на отчетния период в m^2/m^2, Т - броя на денонощията в отчетния период; 5. Добив зърно в kg/ha; 6. Жътвен индекс.

РЕЗУЛТАТИ И ОБСЪЖДАНЕ

Получените данни показват, че през фаза братене напролет, листната площ е най-малка при късната сеитба без третиране, в резултат на по-кратката есенна вегетация (Таблица 1). Резултатите са еднопосочни и през трите години на проучването.

Таблица 1. **Листна площ, m²/ha (средно 2019-2021)**
Table 1. Leaf Area, m²/ha (average 2019–2021)

Варианти/Variants				Братене/ Tillering	Вретене-не/Stem Elongation	Изкласяване/ Heading	Млечна зря-лост/Milk Ripeness
1	Early sowing/Ранна сеитба	-	-	16650	48370	76463	16983
2			Протеус/Proteus	16607	52463	81583	16580
3			Магеос/Mageos	16590	51320	81230	16570
4		Серон/Ceron	-	16547	49320	78410	17433
5			Протеус/ Proteus	16657	53743	84667	16293
6			Магеос/ Mageos	16780	53807	84893	16457
7		Медакс топ/ Medax Top	-	16480	49300	78400	17310
8			Протеус/Proteus	16743	53160	84573	16537
9			Магеос/ Mageos	16657	53490	85497	16393
Стандартна сеитба /Optimal sowing				16413	51913	82747	16693
1	Late sowing/Късна сеитба	-	-	15770	48630	76577	16983
2			Микс за житниMix for Cereals/	15977	50703	80460	16817
3			Тримакс/Trimax	15973	50600	80377	16733
4		Натурамин плюс/ Naturamin Plus	-	16027	51110	80820	16753
5			Микс за житни/ Mix for Cereals	16217	55227	88450	16387
6			Тримакс/Trimax	16437	54477	86957	16647
7		Райса микс/ Raiza Mix	-	16007	53753	80597	16707
8			Микс за житни/ Mix for Cereals	16253	54573	87030	16420
9			Тримакс/Trimax	16383	55183	88473	16450

Средно за периода листната площ през тази фаза е 15770 m^2/ha^{-1}. Разликите в листната площ между ранната и стандартната сеитба са по-малки - те са съответно 16650 m^2/ha^{-1} за ранната и 16413 m^2/ha^{-1} за стандартна сеитба. Независимо от ранния срок на сеитба семената поникват почти едновременно с тези от нормалната сеитба поради засушаването през септември. Още в края на фаза братене настъпват положителни промени в размера на листната площ под влияние на внесените препарати и торове.

През фаза вретенене разликите между третираните и нетретираните варианти се увеличават. При късната сеитба листната площ е най-голяма при комбинациите на стимулаторите Натурамин плюс и Райса микс с листните торове Микс за житни и Тримакс-средно тя е от 54447 m^2/ha^{-1} до 55227 m^2/ha^{-1} . При ранната сеитба листната площ е най-голяма при комбинациите на ретардантите Серон и Медакс топ с инсектицидите Протеус и Магеос - средно от 53160 m^2/ha^{-1} до 53807 m^2/ha^{-1} .

Максималният размер на листната площ, формирана на единица повърхност се изразява с листоплощния индекс. Този показател характеризира продуктивните възможности на сорта и състоянието на посева като фотосинтезираща система. Максимална листна площ се формира през фаза изкласяване. Нейните изменения през тази фаза в резултат на стимулаторите и листните торове също са по-силно изразени в сравнение с предизвиканите от ретардантите и инсектицидите. Мак-

симумът на показателя листоплощен индекс средно за периода е отчетен при употребата на Райса микс и Тримакс при късна сеитба – 88473 m^2/ha^{-1}. При нетретираните варианти и тези със самостоятелна употреба на препарати и торове, темпа на нарастване на листната площ е по-слаб.

След фаза изкласяване започва постепенно засъхване на листната маса от основата към върха на растенията и фотосинтезиращата листна площ започва да намалява. При вариантите с най-висок листоплощен индекс настъпва по-бързо отмиране на листната маса. Отмирането е най-бързо при комбинирането на стимулаторите Натурамин плюс и Райса микс с листните торове Микс за житни и Тримакс при късна сеитба и при комбинирането на ретардантите Серон и Медакс топ с инсектицидите Протеус и Магеос при ранна сеитба. При нетретираните варианти и тези със самостоятелна употреба на Серон, Медакс топ, Протеус, Магеос, Натурамин плюс, Райса микс, Микс за житни и Тримакс, темпа на отмиране на листната площ е по-бавен, т.е. тя функционира по-продължително.

Фотосинтетичният потенциал на посева е показател, който дава представа за величината на фотосинтетичния апарат, за неговите размери и продължителността на асимилиращата му дейност. Измененията на фотосинтетичния потенциал под влияние на сроковете на сеитба, прилаганите препарати и торове

Таблица 2. **Фотосинтетичен потенциал, m^2/ha (средно 2019-2021)**
Table 2. Photosynthetic Potential, m^2/ha (average 2019–2021)

Варианти/Variants				Братене – вретенене / tillering – stem elongation	Вретенене – изкласяване / stem elongation – heading	Изкласяване – млечна зрялост / heading – milk ripeness	Братене – млечна зрялост / tillering – milk ripeness
1	Early sowing/Ранна сеитба	-	-	834413	790353	919147	2543913
2			Протеус/Proteus	886330	848473	958827	2700297
3			Магеос/Mageos	871453	839390	961883	2672727
4		Серон/Ceron	-	845237	808570	942660	2596467
5			Протеус/ Proteus	903397	876130	992993	2772553
6			Магеос/ Mageos	905833	878220	996793	2780847
7		Медакс топ/Medax Top	-	844057	808033	941370	2593460
8			Протеус/Proteus	897060	871960	994450	2763470
9			Магеос/ Mageos	900017	877880	1002413	2780310
Стандартна сеитба /Optimal sowing				876927	852527	978027	2707480
1	Late sowing/Късна сеитба	-	-	826393	792433	920257	2538850
2			Микс за житниMix for Cereals/	855817	831243	956727	2643787
3			Тримакс/Trimax	854450	830083	955103	2629437
4		Натурамин плюс/ Naturamin Plus	-	861627	835530	959663	2656810
5			Микс за житни/ Mix for Cereals	916827	909450	1031093	2857370
6			Тримакс/Trimax	910430	898993	1018697	2828120
7		Райса микс/Raiza Mix	-	895750	852870	957003	2705623
8			Микс за житни/ Mix for Cereals	909197	899310	1017260	2825767
9			Тримакс/Trimax	918480	909750	1031937	2860167

следват посоката на нарастване на листната площ под влияние на същите фактори (Таблица 2).

Ретардантите и инсектицидите оказват по-слабо влияние от стимулаторите и листните торове. Комбинирането на стимулаторите Натурамин плюс и Райса микс с листните торове Микс за житни и Тримакс при късна сеитба и комбинирането на ретардантите Серон и Медакс топ с инсектицидите Протеус и Магеос при ранна сеитба увеличават стойностите на фотосинтетичния потенциал на твърдата пшеница. Максимални размери фотосинтетичния потенциал достига при комбинирането на стимулатора Райса микс с комбинирания листен тор Тримакс - 2860167 m^2/ha^{-1} .

Натрупването на суха надземна биомаса показва тенденция на нарастване от началото до края на вегетационния период на твърдата пшеница (Таблица 3). В началото на вегетацията, през фаза братене количеството на биомасата при отделните варианти не се различава съществено.

През фаза изкласяване позитивният ефект от приложените препарати и торове вече силно се откроява. Най-голяма биомаса се отчита при комбинирането на стимулаторите Натурамин плюс и Райса микс с листните торове Микс за житни и Тримакс при късна сеитба- средно от 15690 kg/ha до 16128 kg/ha, както и при комбинирането на ретардантите Серон и Медакс топ с инсектицидите Протеус и Магеос при ранна сеитба- средно от 15465 kg/ha до

Таблица 3. Суха биомаса, kg/ha (средно 2019-2021)
Table 3. Dry Biomass, kg/ha (average 2019–2021)

Варианти/Variants				Братене/ Tillering	Вретене-не/Stem Elongation	Изкла-сяване/ Heading	Узряване / ripening	Добив зърно / grain yield	Жътвен индекс / harvest index
1	Early sowing/Ранна сеитба	-	-	655	3983	8963	13229	4819	0,364
2			Протеус/Proteus	687	4100	9268	14525	5393	0,371
3			Магеос/Mageos	686	4068	9220	14437	5361	0,371
4		Серон/Ceron	-	664	4266	9431	14777	5167	0,365
5			Протеус/ Proteus	750	4643	9897	15465	5727	0,370
6			Магеос/ Mageos	753	4966	10083	15679	5806	0,370
7		Медакс топ/ Medax Top	-	659	4064	9110	14092	5157	0,366
8			Протеус/Proteus	749	4901	10064	15540	5765	0,371
9			Магеос/ Mageos	750	4872	10057	15546	5767	0,371
Стандартна сеитба /Optimal sowing				555	4390	9763	14853	5609	0,377
1	Late sowing/Късна сеитба	-	-	429	3966	8870	13234	4883	0,373
2			Микс за житниMix for Cereals/	466	4177	9470	14333	5379	0,375
3			Тримакс/Trimax	468	4130	9376	14282	5360	0,375
4		Натурамин плюс/ Naturamin Plus	-	439	4125	9505	14399	5418	0,376
5			Микс за житни/ Mix for Cereals	490	4971	10234	16128	6085	0,377
6			Тримакс/Trimax	505	4904	10233	16043	6053	0,377
7		Райса микс/Raiza Mix	-	442	4122	9509	14308	5398	0,377
8			Микс за житни/ Mix for Cereals	516	4882	10068	15690	5930	0,378
9			Тримакс/Trimax	514	4943	10219	15913	6015	0,378

15679 kg/ha . Тези различия във формирания биологичен добив се запазват и в края на вегетацията през фаза узряване.

Чистата продуктивност на фотосинтезата е от особено значение при формиране на биологичния и стопанския добиви на твърдата пшеница. И през трите години на изследването в началния етап на пролетна вегетация братене - вретенене ЧПФ е сравнително малка – средно за периода варира от 3.99 до 4.89 g m-2 ЛП/денон. През периода вретенене - изкласяване чистата продуктивност на фотосинтезата се увеличава повече от два пъти в сравнение с предходния период. Този максимум е свързан с интензивни растежни процеси преди изкласяването и залагане на репродуктивните органи. По-големите листна площ и биомаса, формирани през фаза вретенене довеждат до засенчване на листата от по-долните етажи и потискане на фотосинтетичните процеси, протичащи в тях (Karev, 1987). Това състояние на посева и обратно пропорционалната зависимост между фотосинтетичния потенциал и чистата продуктивност на фотосинтезата, обясняват понижаването на величината на ЧПФ през периода вретенене - изкласяване . По-малките стойности на ЧПФ, които се установяват в периода изкласяване - млечна зрялост през годините на проучването са резултат на прекратените растежни процеси към този период и сравнително по-бавните темпове на формиране и наливане на зърното в класа. При навлизане на растенията във восъчна зрялост настъпва бързо разграждане на хлорофила, засъхване на листната маса и затихване на фотосинтезата. По-големите листна площ и биомаса, формиращи се през вегетацията при комбинациите на Натурамин плюс и Райса микс с Микс за житни и Тримакс при късна сеитба и при комбинациите на Серон и Медакс топ с Протеус и Магеос при ранна сеитба, довеждат до засенчване на листата от по-долните етажи и потискане на фотосинтетичните процеси протичащи в тях (Таблица 4).

По тези етажи след фаза изкласяване настъпва по-бързо разграждане на хлорофила, засъхване на листната маса и затихване на фотосинтезата. Поради тези процеси стойностите на чистата продуктивност на фотосинтезата при комбинирането на Натурамин плюс, Райса микс, Микс за житни, Тримакс, Серон, Медакс топ, Протеус и Магеос са по-ниски от тези при самостоятелната употреба на тези препарати и торове, както през отделните междуфазни периоди, така и през целия вегетационен период. При комбинациите от късната сеитба намалението средно за периода е от 5.40 g m^{-2} ЛП/денон. До 5.52 g m^{-2} ЛП/денон. , а при комбинациите от ранната сеитба намалението средно за периода е от 5.32 g m^{-2} ЛП/денон. До 5.38 g m^{-2} ЛП/денон. Въпреки мощният фотоситетичен потенциал, при комбинациите се получава по-слабо ефективно използване на фотосинтетически активната радиация и хранителната площ.

В резултат на гореописаните причини, комбинациите на стимулаторите Натурамин плюс и Райса микс с листните торове Микс за житни и Тримакс при късна сеитба увеличават доказано добива на зърно спрямо нетретирания вариант и спрямо стандартната сеитба. Комбинациите на ретардантите Серон и Медакс топ с инсектицидите Протеус и Магеос при ранна сеитба увеличават доказано добива на зърно спрямо нетретирания вариант. Добивите на зърно при вариантите от късната сеитба на твърда пшеница са по-високи от тези при вариантите от ранната сеитба на тази култура.

Жътвеният индекс показва, че при вариантите от късната сеитба общата продукция на суха биомаса е по-ефективно разпределена между зърното и вегетативната маса - запазват се стойностите характерни за твърдата пшеница. Ранната сеитба, особено без употреба на инсектициди и ретарданти намалява жътвения индекс в резултат на по-неблагоприятното съотношение зърно:слама. Извънкореновото подхранване с листни торове и стимулирането на растежните процеси при късната сеитба допълнително подобряват морфологичната структура на растението.

Таблица 4. Чиста продуктивност на фотосинтезата, g/m2 ЛП/денон. (средно 2019-2021)
Table 4. Net Photosynthetic Productivity, g/m² LA/day (average 2019–2021)

Варианти/Variants				Братене – вретенене / tillering – stem elongation	Вретенене – изкласяване / stem elongation – heading	Изкласяване – млечна зрялост / heading – milk ripeness	Братене – млечна зрялост / tillering – milk ripeness
1	Early sowing/Ранна сеитба	-	-	3.99	6.46	4.62	4.96
2			Протеус/Proteus	3.86	6.28	5.47	5.14
3			Магеос/Mageos	3.89	6.33	5.41	5.17
4		Серон/Ceron	-	4.26	6.53	4.97	5.21
5			Протеус/ Proteus	4.29	5.75	5.59	5.32
6			Магеос/ Mageos	4.65	5.98	5.60	5.38
7		Медакс топ/Medax Top	-	4.03	6.32	5.28	5.19
8			Протеус/Proteus	4.63	6.14	5.49	5.37
9			Магеос/ Mageos	4.58	6.04	5.46	5.33
Стандартна сеитба /Optimal sowing				4.38	6.46	5.18	5.20
1	Late sowing/Късна сеитба	-	-	4.27	6.36	4.76	5.06
2			Микс за житниMix for Cereals/	4.34	6.54	5.07	5.27
3			Тримакс/Trimax	4.29	6.50	5.12	5.28
4		Натурамин плюс/ Naturamin Plus	-	4.29	6.60	5.08	5.27
5			Микс за житни/ Mix for Cereals	4.89	5.94	5.71	5.49
6			Тримакс/Trimax	4.84	6.10	5.63	5.52
7		Райса микс/Raiza Mix	-	4.16	6.51	5.04	5.19
8			Микс за житни/ Mix for Cereals	4.81	5.95	5.51	5.40
9			Тримакс/Trimax	4.83	5.93	5.50	5.40

ИЗВОДИ

При ранна сеитба на твърда пшеница листната площ, фотосинтетичният потенциал, биологичният и стопанският добив са най-големи при комбинациите на ретардантите Серон и Медакс топ с инсектицидите Протеус и Магеос.

При късна сеитба на твърда пшеница листната площ, фотосинтетичният потенциал, биологичният и стопанският добив са най-големи при комбинациите на стимулаторите Натурамин плюс и Райса микс с листните торове Микс за житни и Тримакс.

При тези варианти настъпва по-бързо отмиране на листната маса през фаза изкласяване.

Чистата продуктивност на фотосинтезата при комбинациите е по-ниска от тази при самостоятелната употреба на съответните препарати и торове.

Жътвеният индекс при вариантите с късна и стандартна сеитба е по-висок в сравнение с този при вариантите с ранна сеитба на твърда пшеница.

Конфликт на интереси: Авторът декларира, че няма наличие на конфликт на интереси

Благодарност

Това изследване е подкрепено от Министерството на образованието и науката по Национална програма „Млади учени и постдок-

торанти -2“/ This research is supported by the Bulgarian Ministry of Education and Science under the National Program „Young Scientists and Postdoctoral Students -2“

ЛИТЕРАТУРА

Blandino, M., Pilati, A., & Reyneri, A. (2009). Effect of foliar treatments to durum wheat on flag leaf senescence, grain yield, quality and deoxynivalenol contamination in North Italy. Field Crops Research, 114(2), 214-222.

Bobomirzaev, P. K., & Boboqulov, Z. R. (2022). Photosynthetic activity of durum wheat on irrigated lands at different times and seeding rates. Academic research in educational sciences, 3(Speical Issue 1), 57-63.

Briggs G., Kidd F., West C. (1920.) A quantitate analysis of plant growth. Annals of Applied Biology, № 7, (цитирано по Ничипорович, 1956 и 1961).

Cabrera-Bosquet, L., Albrizio, R., Araus, J. L., & Nogués, S. (2009). Photosynthetic capacity of field-grown durum wheat under different N availabilities: A comparative study from leaf to canopy. Environmental and Experimental Botany, 67(1), 145-152.

Dueri, S., Brown, H., Asseng, S., Ewert, F., Webber, H., George, M., ... & Martre, P. (2022). Simulation of winter wheat response to variable sowing dates and densities in a high-yielding environment. Journal of experimental botany, 73(16), 5715-5729.

Ferrise, R., Triossi, A., Stratonovitch, P., Bindi, M., & Martre, P. (2010). Sowing date and nitrogen fertilisation effects on dry matter and nitrogen dynamics for durum wheat: An experimental and simulation study. Field Crops Research, 117(2-3), 245-257.

Franzen, D. W., McMullen, M. V., & Mosset, D. S. (2008). Spring wheat and durum yield and disease responses to copper fertilization of mineral soils. Agronomy journal, 100(2), 371-375.

Grosse-Heilmann, M., Cristiano, E., Deidda, R., & Viola, F. (2024). Durum wheat productivity today and tomorrow: A review of influencing factors and climate change effects. Resources, Environment and Sustainability, 100170.

Halinarz, M., Chojnacka, S., Rusecki, H., Gawęda, D., & Łukasz, J. (2018). The effect of combined use of herbicide and growth retardants as well as diversified mineral fertilization on weed infestation of spring wheat. *Agronomy Science*, *73*(4), 111-123.

Hawkesford, Malcolm J., and Simon Griffiths. (2019) “Exploiting genetic variation in nitrogen use efficiency for cereal crop improvement.” Current opinion in plant biology 49 (2019): 35-42.

Kalaji, H. M., Schansker, G., Brestic, M., Bussotti, F., Calatayud, A., Ferroni, L., & Bąba, W. (2017). Frequently asked questions about chlorophyll fluorescence, the sequel. Photosynthesis research, 132, 13-66.

Karev, K. S. (1987). Photosynthetic activity and productivity of Sadovo-1 wheat cultivar on leached cinnamon forest soil. *Plant Science* (Rastenievydni Nauki), 24(4), 10–15.

Kononenko, N., Baranova, E., Dilovarova, T., Akanov, E., & Fedoreyeva, L. (2020). Oxidative damage to various root and shoot tissues of durum and soft wheat seedlings during salinity. Agriculture, 10(3), 55.

Motzo, R., Fois, S., & Giunta, F. (2007). Protein content and gluten quality of durum wheat (Triticum turgidum subsp. durum) as affected by sowing date. Journal of the Science of Food and Agriculture, 87(8), 1480-1488.

Nichiporovich, A. (1956). Photosynthesis and the theory of obtaining high yields. Moscow.

Nichiporovich, A. (1961). Photosynthetic activity of plants in crops. Moscow.

Noor, H., Yan, Z., Sun, P., Zhang, L., Ding, P., Li, L., ... & Gao, Z. (2023). Effects of nitrogen on photosynthetic productivity and yield quality of wheat (Triticum aestivum L.). Agronomy, 13(6), 1448.

Reynolds, M., Bonnett, D., Chapman, S. C., Furbank, R. T., Manès, Y., Mather, D. E., & Parry, M. A. (2011). Raising yield potential of wheat. I. Overview of a consortium approach and breeding strategies. Journal of experimental botany, 62(2), 439-452.

Singh, A. K., & Jain, G. L. (2000). Effect of sowing time, irrigation and nitrogen on grain yield and quality of durum wheat (*Triticum durum*). Indian Journal of Agricultural Sciences, 70(8), 532-533.

Sharma, S. N., Sain, R. S., & Sharma, R. K. (2003). The genetic control of flag leaf length in normal and late sown durum wheat. The Journal of Agricultural Science, 141(3-4), 323-331.

Simoglou, K. B., & Dordas, C. (2006). Effect of foliar applied boron, manganese and zinc on tan spot in winter durum wheat. Crop Protection, 25(7), 657-663.

Smith, N. G., Keenan, T. F., Colin Prentice, I., Wang, H., Wright, I. J., Niinemets, Ü., & Zhou, S. X. (2019). Global photosynthetic capacity is optimized to the environment. Ecology letters, 22(3), 506-517.

Zhou, J., Zhang, C., Du, B., Cui, H., Fan, X., Zhou, D., & Zhou, J. (2020). Soil and foliar applications of silicon and selenium effects on cadmium accumulation and plant growth by modulation of antioxidant system and Cd translocation: Comparison of soft vs. durum wheat varieties. Journal of Hazardous Materials, 402, 123546.

Received: September, 04, 2025; *Approved:* October, 29, 2025; *Published:* December, 2025